

Die Betekenis van Bybelse Antropologiese Gegewens vir 'n Christelike Visie op die Mens

Prof. B.J. van der Walt

Synopsis

The meaning of Biblical anthropological data in formulating a Christian view of being human

During many years a considerable amount of valuable research has already been done on Biblical words like 'soul', 'body', 'spirit', 'flesh' and 'heart'. In spite of that many – perhaps most? – Christians still believe that the human person consists of (at least) two components, viz. soul/spirit/heart and body/flesh. However, such a view of being human leads to unsolvable theoretical problems regarding the origin, present existence and future life (after death) of the human being. Furthermore, a dichotomy in one's anthropology holds many serious practical implications for the everyday life of Christians. Against this background the need for a renewed investigation of some key Biblical anthropological data is evident.

The set-up of this exploration is as follows: (1) First the problem to be investigated is explained. (2) Then the current Christian (usually dichotomist) views of being human, as well as their problems and practical implications are briefly explained. (3) The third (main) section investigates the real meaning of the above anthropological words in the Bible. (4) The results are summarised in the next section. (5) The last section poses a final question, viz. whether a monistic anthropology should be preferred over and above a dualistic one.

1. Inleiding: die huidige stand van sake

Vooraf moet vermeld word dat bibliografiese verwysings by die eerste twee afdelings van hierdie artikel weggelaat word. Die rede is die volgende: Hoewel dit wat daarin gebied word belangrike agtergrondskennis verskaf, kan dit terselfdertyd by ingewydes – ten minste akademië – as min of meer bekend veronderstel word.

Dit is nie moeilik om agter te kom dat die meeste Christene nog in eeu-oue, bowendien onbybelse gedagtes oor menswees vasgevang is nie. Dit kan maklik geïllustreer word aan die hand van wat sowel by begrafnisse verkondig word, as uit talle populêre publikasies oor die lewe na die dood.

1.1 Begrafnisredes

Aangesien die outeur self nie meer jonk is nie, het hy al talle begrafnisse bygewoon. By sulke geleenthede word die treurendes byvoorbeeld met die volgende getroos. (Die twyfelvrae ten opsigte van hierdie trooswoorde word daarna elke keer tussen hakies weergegee.)

- Die verskriklikheid van die dood word weggepraat. Dit is eintlik maar normaal om te sterf. (Maar waarom – so kan gevra word – is mense dan hartseer en huil selfs by die dood? Verder leer die Bybel tog duidelik dat die dood nie 'n seën nie, maar God se straf op die sonde en ons vyand is. Vgl. Rom. 6:23a en 1 Kor. 15:26.)
- Die oorledene sou bloot “die tydelike met die ewige verwissel” het. (Leer die Skrif egter nie duidelik dat alleen God ewig is nie? Die mens is 'n *tydse* wese – nou en hierna.)
- Vandag begrawe ons slegs die ‘stoflike oorskot’, die minder belangrike ‘deel’ van die mens. Sy/haar ‘onsterflike siel’ is onaangeraak deur die dood. (’n Mens wonder hieroor, want nêrens in God se Woord is daar van soiets soos ’n ‘onsterflike siel’ sprake nie. Nog minder van ’n “stoflike oorskot”. Jakob versoek (in Gen. 47:29, 30) nie dat hulle sy stoflike ‘oorskot’ – d.w.s. iets minderwaardigs – in die grot by Magpela in die beloofde land Kanaän sal begrawe nie. Hy praat van *my* (myself). Net soos wat sy voorsate – werklike mense – daar begrawe is (Gen. 49:31)).
- Wees bly, want die oorledene is nou verlos van hierdie aardse tranedal. (Die vraag wat hier opkom, is of die aardse lewe *as sodanig* sleg en sondig is.) Hy/sy bestaan nou op 'n totaal ander wyse voort. In die hiermaals is ons eintlik net ‘leerling-engele’, wat ons vir ons eintlike hemelse bestemming in die hiernamaals moet voorberei. (Ken die Bybel so 'n diskontinuiteit of eerder 'n duidelike kontinuïteit? Dit belowe tog 'n nuwe *aarde* as finale tuiste.)

1.2 Populêre publikasies

Uitsprake oor die mens, soos die vorige, is nie tot roudienste beperk nie. Veral publikasies oor die lewe na die dood (die ‘tussentoestand’) bly goeie verkopers. Maar in baie van hulle word mense dikwels met spekulatiewe gedagtes getroos wat nie op die Skrif gegrond kan word nie. Die sentrale Bybelse boodskap van die opstanding by Christus se wederkoms kom dikwels nie tot sy reg nie.

1.3 Geen twyfel oor die opstanding nie

In hierdie artikel sal nie verder op die probleem van die dood en daarna ingegaan kan word nie. (Vgl. daarvoor 'n volgende artikel in hierdie tydskrif.) Nogtans moet die volgende hier duidelik gestel word:

Gelowiges moet oor dié dinge wel nadink, want ons moet God ook met ons verstand dien (Matt. 22:47). Die kerke moet daarom ook ruimte laat vir verskillende insigte en verklarings van die Bybel. Maar die verstand het ook grense. Tereg sê Glas (1996:124) dat, net soos wat die skepping van die mens ten diepste 'n geheim is, so is ook die dood 'n ondeurgrondelike geheim.

Hoewel ons nie weet presies wat by die dood en daarna gebeur nie, is die Bybel se boodskap oor die opstanding baie duidelik. Lees maar net tekste soos Daniël 12:2,13; Matt. 22:31 en Luk. 23:37, 38. In 1 Tes. 4:13-18 sê Paulus dat die treurendes wel hoop het: hulle moet met die geloof in die opstanding van hulle dierbares getroos word.

In die lig van die Skrif hoef ons ook nie oor die 'tussentoestand' (dalk is 'tussentyd' 'n beter woord) bekommerd te wees nie. Christus sê vir Marta: "Ek is die opstanding en die lewe. Wie in my glo, sal lewe, al sterwe hy ook; en elkeen wat in my glo, sal in ewigheid nooit sterwe nie" (Joh. 11:25,26). Volgens Romeine 8:38 kan selfs die dood ons nie van God se liefde skei nie. En in Romeine 14:8b word bely dat ons in lewe en sterwe aan die Here behoort. Die reeds genoemde teks in 1 Tes. 4:14 sê ook dat God die ontslapenes na Hom toe sal neem.

1.4 'n Korrekte mensvisie bepaal die hele lewe

Ons keer terug na ons hooftema. Die tragiese is dat die resultate van jarelange navorsing oor Bybelse begrippe soos 'siel' en 'liggaam', 'gees' en 'vlees', 'hart' en so meer blykbaar nog nie tot die teologiese opleiding van predikante, pastore en priesters – en selde tot die 'gewone' gelowiges – deurgedring het nie. 'n Onskriftuurlike mensvisie bepaal ook 'n mens se alledaagse lewe hier en nou (vgl. hieronder by 2.4). Daarom is dit noodsaaklik dat daar opnuut weer gekyk word na wat die Bybel self met sekere uitdrukkings oor die mens bedoel.

1.5 Die Bybel nie 'n wetenskaplike handboek nie, maar nogtans onontbeerlik om die mens te verstaan

Die Woord van die Here in die Skrif is gesagvol vir die hele lewe, maar dit kan sowel *ondervra* of *oorvra* word.

'n Mens verwag *te min* daarvan wanneer jy sou beweer dat dit (onder andere as gevolg van sy ouderdom en karakter) nie relevant is vir 'n mensvisie nie. As goddelike openbaring bied dit egter gegewens oor die mens wat nie op ander (bv. wetenskaplike) wyses bekom sou kon word nie. Só, byvoorbeeld, dat die mens (anders as die res van die skepping) deur God *na sy beeld geskep* is, in *sonde* geval, maar ook in Christus *verlos* kan word. Dit openbaar ook wat met die mens na die *dood* gebeur. Al hierdie gegewens kan alleen in die geloof aanvaar of verwerp word, omdat hulle nie vir wetenskaplike ondersoek toeganklik is nie. (Wie dit wel probeer, spekulêr eenvoudig.)

'n Mens verwag aan die ander kant *te veel* van die Skrif wanneer jy daarvan 'n wetenskaplike handboek met 'n afgeronde antropologie probeer maak. Die Bybel is nie 'n *teksboek* vir enige wetenskap nie (dan sou dit elke paar jaar opgedateer moes word!), maar 'n *geloofsboek* oor die mens se verhouding tot God (of afgode in sy plek). Daarom kan nie verwag word dat die Bybel woorde soos 'siel', 'liggaam', 'hart', ens. in 'n eenduidige, tegnies-wetenskaplike sin gebruik nie.

1.6 'n Hipotese

Wat deur Berkouwer (1962:195, 196, 197) en De Graaff (1979:98) van die mens gesê word, word hier as hipotese geneem en verderaan aan die hand van verskillende detailstudies getoets. Al twee hierdie persone sê twee belangrike dinge.

Die eerste belangrike punt is dat, wanneer die Skrif van 'hart', 'siel', 'gees', 'vlees', 'liggaam', 'beeld', ensovoorts praat, dit altyd die *hele* mens vanuit *spesifieke hoek* beskryf. Die tweede is dat die Bybel nooit 'n neutrale, onafhanklike analise van die mens gee, sodat ons kan weet uit watter komponente hy/sy bestaan, hoe hy/sy struktureel saamgestel is nie. As geloofsboek teken die Bybel die mens nooit – selfs nie in sy ongehoorsaamheid nie – op sigself, dit wil sê *in isolasie van God* nie, maar as 'n religieuse wese. Saamgevat gaan dit in die Skrif altyd om (1) die integrale eenheid van die verskillende fasette van menswees (2) in verhouding tot God, dit wil sê die religieuse rigting van sy lewe.

As agtergrond word daar nou egter eers gelet op hoe die Bybelse gegewens in die Christelike tradisie verkeerd verstaan is.

2. Digotomistiese Christelike mensvisies van die verlede en die hede

Vooraf moet duidelik gestel word dat wat hier volg grootskaalse veralgemening impliseer. Daar bestaan ook onder Christelike denkers

letterlik honderde soorte mensbeskouings. (Gewoonlik ongelukkig die gevolg van 'n sintese met eietydse, maar nie-bybelse filosofieë.) Die outeur veralgemeen hier tot die visie van die 'die man/vrou in die straat'. Hy noem dit 'n digotomistiese mensvisie (die mens bestaan basies uit twee afsonderlike komponente), hoewel daar ook trigotomistiese visies bestaan (die mens bestaan byvoorbeeld uit liggaam, siel en gees). Digotomiste beroep hulle gewoonlik op tekste soos Genesis 35:18; Matt. 10:28 en Lukas 23:46, terwyl trigotomiste 1 Tes. 5:23 as Skrifbewys gebruik. (Vir voorbeelde uit die vroeë kerkvaders, vgl. bv. Gousmett, 1993.)

2.1 Die kern

Hoewel daar dus baie variasies is en die verhouding tussen liggaam en siel verskillend verstaan kan word (byvoorbeeld in die prioriteitsleer, parallelisme of wisselwerkingsteorieë), word volstaan deur te sê dat 'n digotomistiese antropologie aanvaar dat die mens uit twee substansies bestaan, naamlik 'n onsterflike, redelike siel (die hoëre en belangrikste deel) en 'n sterflike, materiële liggaam (die laere, onbelangriker deel).

Dit blyk uit die volgende raaisel wat die leser dalk al teëgekrom het. Daar staan 'n huis op twee pilare. Dit het 'n deur en weerskante daarvan twee vensters waarvan die luuke in die nag gesluit is. Raai, raai wat is die huis? (Antwoord: die liggaam.) Wie woon in die huis? (Antwoord: die siel.)

Die volgende probleme dui egter daarop dat dit nie 'n geldige beskouing kan wees nie.

2.2 Probleme by die ontstaan van die mens

'n Mens se visie op die ontstaan van die mens beïnvloed jou visie op sy bestaan en voortbestaan (na die opstanding) en ook omgekeerd. Eers word gelet op 'n digotomistiese visie op sy ontstaan.

Met waar die liggaam vandaan kom, bestaan daar gewoonlik nie 'n probleem nie – dit kom van die ouers. Maar waar kom die menslike siel (iets onsigbaars en onsterflik) vandaan? Sommige (die generationiste of tradusianiste) het beweer dat dit van die ouers kom. Ander (kreatianiste genoem) was egter van mening dat God elke mensesiel in die liggaam inskep. (Hulle gaan in hulle werklikheidsvisie uit van die onderskeid Gees en stof. God is Gees en die skepping is stof; behalwe die mens wat sy gees/siel van God ontvang en daarom 'n kombinasie van gees en stof is.)

By beide strominge word 'n nie-bybelse mensvisie in die Skrif *ingeles* wat tot allerlei (valse) probleemstellings lei waarvoor daar 'oplossings'

gevind moet word. (Die leser moet dus daarop let dat selfs Bybelvertalings nie altyd betroubaar is nie, omdat die vertaler sy eie mensvisie nie kan uitskakel nie.)

Kreatianiste worstel byvoorbeeld met die volgende (onoplosbare) vrae. Volgens hulle is die mens eers werklik mens as God sy/haar siel geskep het. Maar wanneer gebeur dit? 'n Antwoord op dié vraag moet byvoorbeeld bepaal of aborsie van 'n menslike fetus tot op 'n bepaalde ouderdom as gewettig (dit wil sê nie as moord) beskou kan word. Werk God dan ook saam met egbrekers en verkragters deur 'gewilliglik' 'n siel vir hul sondige daade te voorsien? Hoe gemaak met die leer van die erfsonde? Skep God dan sondige siele of setel die sonde alleen in die liggaam? Verder sou gevra kon word of 'n kreatianistiese mensvisie nie bots met God se openbaring in Genesis 2:2 dat Hy sy skeppingswerk – die mens ingesluit – voltooi het nie. Verwerp 'n mens egter die digotomie dan is by die voortplanting van die menslike geslag sowel liggaam as siel – in hul Bybelse betekenis – betrokke (vgl. Vollenhoven, 1992:187).

2.3 Die voortbestaan van die mens

Terwyl 'n digotomistiese mensvisie probleme ervaar by die ontstaan van die mens, kan dit baie maklike antwoorde bied oor wat met hom/haar by die dood gebeur. Dit is heelwaarskynlik 'n rede vir die populariteit van digotomistiese mensvisies by Christene deur die eeue heen. Dit het dit vir hulle moontlik gemaak om aan te toon dat die mens nie by die dood heeltemal tot niet gaan nie.

By die dood word die mens slegs 'gedemonteer'. Die band tussen siel en liggaam word losgemaak met die gevolg dat die liggaam (die minder belangrike komponent) sterf. Die onsterflike siel leef egter êrens op een of ander wyse voort. By die opstanding vind nie die opstanding van die *mens* plaas nie (soos in die Geloofsbelijdenis van Nicea), maar alleen die *liggaam* (vergelyk die Apostoliese Geloofsbelijdenis) word opgewek en weer met die siel verenig. (Die opstanding van die liggaam is dus nie van wesentlike belang nie, maar eintlik 'n bykomende saak.)

2.4 Implikasies vir die huidige bestaan

Nog veel belangriker as by die ontstaan en voortbestaan (na die dood) is die verkeerde implikasies van 'n digotomistiese visie vir die mens se bestaan hier en nou. Dit het funeste gevolge vir die *hele* lewe. Slegs enkele voorbeelde is voldoende om die praktiese gevolge vir die alledaagse lewe aan te toon.

- Die sogenaamde hoëre, geestelike dinge is belangriker as die sogenaamde laere, liggaamlike. Daarom staan net 'geestelike' beroepe (soos

predikant of sendeling – ‘sieleherders’ genoem) in direkte diens van God, terwyl ander beroepe as min of meer ‘sekulêr’ beskou word.

- Die hele bestaan van die mens word in twee verdeel: kos vir die liggaam teenoor voedsel vir die siel; materiële teenoor geestelike welsyn; fisieke en geestelike siekte en so meer.
- Die Woord van God is in die eerste plek belangrik vir die ‘dierbare’ sieleheil en nie van betekenis vir die *volle* lewe nie. (Die mensvisie bepaal dus ook hoe ’n mens die Bybel lees.)
- So ’n antropologie bepaal ook ’n mens se samelewingsfilosofie. Evangelieverkondiging gaan primêr om die redding van ‘siele’, terwyl sosiale betrokkeheid vir Christene van sekondêre belang is. Die koninkryk van God is dus iets ‘geesteliks’ en omvat nie die hele lewe nie.
- Daar bestaan ’n geneigdheid om die mens as vreemdeling op aarde te beskou en die klem op die hiernamaals te lê. Ook wat die bestaan ná die opstanding betref, word die klem op die hemel in plaas van op ’n nuwe aarde gelê (vergelyk subafd. 1.1 hierbo).
- Op wetenskaplike gebied word onderskei tussen geestes- en natuurwetenskappe; by opvoeding tussen geestelike en liggaamlike opvoeding; by sang en musiek tussen geestelike en ‘gewone’ (sekulêre) liedere/musiek, ensovoorts.

Nie net die mens self is dus digotomisties saamgestel nie, maar sy hele lewe word as gevolg daarvan ook dualisties. As gevolg van sy mensvisie voer hy ’n skisofreniese bestaan. ’n Integrale lewe in diens van God is onmoontlik.

De Graaff (1979:107) sê van die meeste antropologiese modelle by Christene die volgende: “Almost all models... end up depreciating man’s physical, organic and sensitive ways of functioning. As a result, these dimensions of human functioning are usually regarded as man’s lower nature, which is then considered to be irrational, seductive, unbridled, base, dangerous, the occasion for sin, etc., and which must therefore be controlled and directed by man’s higher, rational, moral nature. Thus, these conceptions ... often result in an inability to cope with and integrate in a positive manner our physical, sexual functions and feelings and our emotional reactions in general. These persistent trends within orthodox Christianity give rise to strong neurotic tendencies and hinder the free acceptance of our creaturely functioning as created *very good* by God and, although subjected to sin, essentially redeemed and renewed in Jesus Christ.”

2.5 Gevolgtrekking

'n Goeie toets vir die waarheid van 'n mensvisie is of 'n mens tot in sy volle konsekwensies daarmee kan saamleef. Die digotomistiese mensvisie faal in die lig van die voorafgaande hierdie toets. (Net soos 'n materialisties-evolusionistiese mensvisie hou dit nie leefbare implikasies in nie.)

Hierdie mensvisie word egter, vervolgens, aan 'n nog indringender toets onderwerp: Klop dit met wat God se Skrifopenbaring oor die mens sê?

3. Die werklike betekenis van Bybelse gegewens oor die mens

In hierdie – die hoofafdeling van die ondersoek – sal vroeëre sowel as meer resente ondersoeke oor Bybelse 'antropologiese begrippe' nagegaan word. Sekere basiese woorde word een vir een nagevors: siel, liggaam, vlees, stof, gees en hart. (Indien hier soms van Bybelse *begrippe* (in plaas van woorde of gegewens) gepraat word, word daarmee nie *wetenskaplike* of *teoretiese* begrippe bedoel nie.)

3.1 Feilbaar, maar tog vordering

Vooraf moet gestel word dat die studies waarna hier verwys sal word natuurlik nie by voorbaat vrygespreek kan word van die gevaar van eisegese-eksegese (die bekende hermeneutiese spiraal) nie. Hulle kan net soos die digotomistiese antropologieë van die verlede feilbaar wees, omdat hulle hul eie gedagtes in die Skrif inlees en vervolgens – met Bybelse sanksie – daaruit haal (vgl. afd. 5). Die outeur is nogtans van mening dat die navorsingswerk op dié gebied Christene nader aan die werklike Bybelse boodskap oor die mens kan bring.

3.2 Oorsigtelike werke

Wie vinnig op hoogte wil kom met die huidige stand van sake kan byvoorbeeld vir die Bybelse woorde in die Ou Testament die bekende (alreeds vyftiendelige) *Theological Dictionary of the Old Testament* onder redaksie van Botterweck & Ringgren (1977-2007) raadpleeg. Vir die betekenis van die woorde in die Nuwe Testament is daar die (tiendelige) *Theological Dictionary of the New Testament* (vgl. Kittel & Bromiley, 1964-1976). Die volgende word daarin bespreek (vgl. Pitken, 1976): “body” (deel 6:166-167; 7:1024-1094), “dust” (9:472-479), “flesh” (7:98-151), “heart” (3:605-613, 7:548-559), “image” of God (2:381-397; 5:191-198), “immortal” (3:22-25; 9:93-106); “spirit” (6:332-451 en 9:6) en “soul” (9:608-660).

Ouere werke soos dié van Pedersen, (1940) en Ten Boom (1948) bied ook heelwat gegewens. Ook die werk van Ridderbos (1975:115-121) bespreek woorde soos ‘liggaam’, ‘gees’, ‘hart’ en ‘siel’ by Paulus in duidelik nie-digotomistiese terme.

Selfs Paulus se onderskeid tussen die inwendige en uitwendige mens (bv. in Rom. 7:22; 2 Kor. 4:16 en Ef. 3:16) mag volgens Ridderbos nie digotomisties verstaan word, asof die uitwendige mens die onbelangrike en die inwendige die essensiële deel van die mens sou wees nie. Die mens *het* nie twee dele nie, maar *bestaan* sowel inwendig as uitwendig (vgl. Ridderbos, 1975:115). Verder wys Vonk (1963:109) daarop dat Paulus se onderskeid tussen die ‘mens binne’ en ‘mens buite’ (omdat bywoorde en nie byvoeglike naamwoorde gebruik word) eerder vertaal moet word met die mens ‘binnewaarts’ en die mens ‘buitewaarts’. Die mens as na binne of na buite gerig, dui op ’n bepaalde manier waarop na *die mens as geheel* gekyk word.

Ook volgens Vollenhoven (1992:184-194) mag die siel nie gelykgestel word aan die psigiese (’n faset van menswees) en die liggaam nie aan die organiese (’n ander faset) nie. Wanneer die begrip “siel” van die mens in die Bybel gebruik word, dui dit die hart of sentrum van die mens aan. Daarom het die siel/hart ’n rigtinggewende funksie – dit dui die rigting vir of teen, in gehoorsaamheid of ongehoorsaamheid aan God se sentrale liefdeswet aan. Die hart as innerlike bepaal dus die uiterlike funksionering van die hele mens.

In hierdie ondersoek sal, in plaas van bogenoemde algemene werke, meer op detailondersoeke na die verskillende Bybelse begrippe in die oorspronklike tale van die Ou en Nuwe Testament gekonsentreer word. Vertalings is nie altyd betroubaar is nie. Verder val die klem op wat die verskillende skrywers daaroor te sê het en word eie kommentaar daarop tot ’n minimum beperk.

3.3 Die begrip “siel” (nefesh in die OT en psuchê in die NT) volgens die Skrif

’n Noukeurige studie in die oorspronklike tale van die OT en NT bied alreeds oor hierdie eerste woord verrassende resultate.

3.3.1 Verrassings

’n Dooie mens word byvoorbeeld ’n siel genoem (Lev. 19:28; 21:1; 21:11; 22:4 en Num. 5:2; 6:6,11) (Vgl. Vonk, 1963:64). Verder gee die kos wat ons eet bevrediging vir die siel (Ps. 78:18). ’n Man beveel sy siel om te eet en wyn te drink (Luk. 12:19). Selfs die bloed word (in Deut. 12:23) die

“siel” van die mens genoem. In al hierdie gevalle word die siel – totaal anders as in die digotomistiese mensvisie – dus met die liggaam gelyk gestel. ’n Liggaamlike bestaanswyse word in die Skrif as die normale beskou (vgl. Fowler, 1991:4 & 2004:3,4)

3.3.2 *Verskillende studies*

Volgens Fowler is die “two component theory of the human person” ’n onbybelse gedagte wat deur die Christelike tradisie onder die invloed van pagane Griekse denke in die Skrif ingelees is. Die Bybel praat van “siel” as die *hele* en nie ’n *gedeelte* van die mens nie. Volgens die Bybel is die mens ’n “single, indivisible entity” (Fowler, 2004:5). Vroeër het onself ook van soveel ‘siele’ in die kerk gepraat en daarmee gewoon soveel *mense* bedoel. Die Bybel doen dieselfde (vgl. bv. Rom. 13:1).

Reeds vroeër het Becker (1942) ’n detailondersoek na die begrip *nefesh* in die Ou Testament gedoen. Behalwe dat ook volgens hom ‘siel’ gewoon ’n persoon, mens of iemand kan beteken, word dit ook in die betekenis van lewe of lewende wese gebruik. (Daarom word dit selfs in verband met diere gebruik – wat volgens ’n digotomistiese visie nie mag nie!). Becker (1942:116) vat die resultaat van sy ondersoek só saam: “Nefesj is al wat in een levend wezen in het algemeen, en in het menselijk wezen in het bijzonder, aan levensbeweeg – zig uitend in den adem, en zetelend in het bloed – en aan zielsbeweeg – zich uitend in de begeerte – aanwezig is, en dat tevens ... de bezitter maakt tot en kenmerkt als een levend wezen, c.q. een persoon” (vgl. verder ook Kuitert, 1963/1964:37 e.v. en Pop, 1958:361-378).

Met die volgende uitspraak verwerp Von Meyenfeldt (1964:55) uitdruklik die gedagte dat die siel iets afsonderliks binne die mens sou wees “... *nefesj* deals with the concrete, earthly personality for whom breathing and the circulation of blood are most important, and who lives intensely emotionally. It indicates the man of this world ... Man is every inch ‘soul’, and soul is every inch man.”

Ridderbos (1975:120) sê basies dieselfde: “*Psyche* in Paul is neither, after the Greek-Hellenistic fashion, the immortal in man as distinct from the *soma*, nor does it denote the spiritual as distinct from the material. *Psyche* stands in general for the natural life of man (cf. Rom. 11:3; 16:4; 1 Thes. 2:8 – to give his ‘soul’, that is, his life to someone”

In ’n meer resente werk toon Green (2004:186) aan dat die woord *nefesh* ongeveer 800 keer in die Ou Testament voorkom met die betekenis van lewe (vitaliteit). Die begrip siel word dus ook op diere toegepas. “When

used anthropologically, its typical use is with reference to the entire human being, and not to some portion of the person.” Die mens *het* dus nie ’n siel nie maar *is* siel, ’n lewende wese.

Vollenhoven (1992:185,186) sê ten slotte dat “siel” in die Heilige Skrif basies twee betekenis het: Dit dui eerstens op geskape dinge (dier en mens) wat deur hulle neus asemhaal, dit wil sê lewe. Tweedens dui dit (soos reeds onder subafd. 3.2 hierbo genoem) op die religieuse sentrum of die hart van die mens. In plaas van ’n hoër-laer digotomie verkies hy dus die skema van innerlik-outerlik.

3.3.3 'n Onsterflike siel?

Waarom hou Christene dan so vas aan ’n digotomistiese siel? Drie moontlike redes is die volgende. In die eerste plek om te kan aantoon dat die mens méér as ’n fisies-liggaamlike wese is. Tweedens omdat dit dan maklik is om aan te toon dat die menslike bestaan nie by sy liggaamlike dood eindig nie – die siel is onsterflik. Vonk (1963:55,56) wys op nog ’n derde rede, naamlik dat vroeëre teoloë (soos Kuyper) die idee van ’n afsonderlike siel nodig gehad het om sekere dogmas (soos die leer oor die wedergeboorte) te verduidelik.

Behalwe dat die siel nie ’n (onder)deel van die mens is nie, besit dit egter ook nie onsterflikheid (*athanasia*) nie. Snyman (1961) se navorsing in hierdie verband geld nog steeds, sodat aan hom die woord gegee word: “Die spesifieke (in die NT) is nie die onsterflikheid van die siel nie, maar die opstanding van die liggaam. Nie *athanasia* nie, maar *anastasis* is die spesifiek Nieu-Testamentiese woord ... Die woord *athanasia* kom slegs twee keer voor in die hele Nuwe Testament, nl. 1 Kor. 15:53 en 1 Tim. 6:16, terwyl *anastasis* met sy werkwoord en die verwante woord ‘opwekking’ ’n aansienlike lys vorm. Die opmerklige daarby is dat die woord *athanasia* nie op een van die plekke verbind word met die siel nie, maar een keer met God self, van wie gesê word dat Hy alleen onsterflikheid besit (1 Tim. 6:16), sodat daar geen sprake kan wees van ’n onsterflikheid van die siel in Platoniese sin, nl. dat die siel onsterflikheid in homself besit nie. Die ander keer word *athanasia* juis met die liggaam verbind in noue verband met die *anastasis*, nl. wanneer die liggaam met *athanasia* beklee word (1 Kor. 15:53, 54). Skerper kan die verskil tussen die Grieks-wysgerige gedagte en dié van die Nuwe Testament nie gestel word nie.” (Snyman, 1961:422-423.)

’n Kernmoment van die Blye Boodskap is dus nie onsterflikheid nie, maar opstanding. Opstanding vra egter groter geloof as die onsterflikheid van die siel. In die oudheid kon die Joodse Sadduseërs (Markus 12:18-25 en

Hand. 23:8) dit nie glo nie; die Stoïsyne en Epikureërs (Griekse filosowe) ook nie (Hand. 17:32). Ook hedendaagse, sogenaamde Christelike teoloë wil die opstanding ontken (vgl. Van der Walt, 2006:643-649 se resensie van 'n resente werk wat so 'n standpunt verkondig). Ook al is dit teologies en filosofies onbegryplik, moet die opstanding in die geloof vasgehou word (vgl. weer subafd. 1.3 hierbo).

Green (2004:193) bevestig Snyman se weergawe na aanleiding van Skrifgedeeltes soos 1 Kor. 15 en 2 Kor. 5:1-10. Hulle "... affirm that ... immortality is the *consequence* of (not the *preparation* for) resurrection. That is, nothing in the created human being is intrinsically immortal" (Kursivering deur die outeur).

Ook Vonk (1963:49-160, asook 1969) gaan breedvoerig op die onsterflikheidsgeloof in en toon onder andere die volgende aan:

- Dié geloof is van heidense (Oosterse, Griekse en Gnostiese) oorsprong, wat nie kon aanvaar dat die dood God se straf op die sonde is nie (Rom. 6:23a). Dit wou ook die verskriklikheid en erns van die dood (ons vyand, volgens 1 Kor. 15:26) verdoesel – dit vernietig nie die wesentlike van die mens nie.
- So 'n standpunt bots egter direk met die Skrif, waarvolgens God die mens uitdruklik gewaarsku het (Gen. 2:17 en 3:3) dat ongehoorsaamheid met die dood gestraf sal word en aanvaar eerder die leuen van die Satan (Gen. 3:4, 5) dat God sou gelieg het.
- By die dood word dan op iets van *die mens* (sy 'onsterflike' siel) staatgemaak, in plaas van op *God* se vaste belofte dat hy die mens uit die dood sal opwek.
- 'n Verdere, baie ernstige implikasie is dat Christus se dood (en opstanding) nie werklik belangrik was nie: iets van die mens ontkom aan die dood sonder Christus se soendood. (Dit bots bv. met 1 Kor. 15:3, 4,14.)
- Volgens Vonk sterf die totale mens – dood is werklik dood! Nie in die sin dat dit met die mens by die dood finaal verby is nie. Maar wel in die sin dat die mens nie as siel/gees in die 'tussentoestand' voortbestaan nie. God se woorde (Gen. 3:19b) word by die dood vervul, deurdat die mens tot stof vergaan.
- Die mens sterf en weet of dink niks meer nie. Daarom is daar vir dooies ook nie die tydsverloop van 'n wagtyd ('tussentoestand') nie. Vir die dooie self val die oomblik van sy dood en opstanding dus saam. 'n Mens maak jou oë toe as sterwende mens en – vir jou besef – maak jy hulle – terselfdertyd, onmiddellik – weer as opgestane mens oop. (Hierdie standpunt van Vonk en andere word in 'n opvolgartikel breër bespreek.)

3.4 Die betekenis van die begrip “liggaam” (sooma in die NT) volgens die Skrif

Dit is opmerklik dat die Ou Testament nie ’n afsonderlike woord vir “liggaam” het nie. Die Nuwe Testamentiese woord dui ook nie op ’n afsonderlike (laer) deel in die mens nie.

3.4.1 Twee betekenis

Die liggaam behoort aan God en word weer opgewek, dit is die hele mens. “... *soma* is voor Paulus die meest adekwate uitdrukking voor die konkreet-levende mens ...”(Kuitert, 1963/64:44. Vgl. ook Pop, 1985:267).

Volgens Kuitert (1963/64) het die woord *sooma* in die Nuwe Testament hoofsaaklik twee betekenis. In sommige gevalle beteken dit ongeveer dieselfde as ‘vlees’ (*sarx*), wat kan dui op die sondige mens (nie die liggaam as sondige *deel* van die mens nie). In ander gevalle beteken die woord byna die teenoorgestelde as wat Paulus met “vlees” aandui. (Vgl. ook Van Peursen, 1958, 1970 en Thuijs & De Valk, 1951).

Dit stem ook ooreen met wat Ridderbos (1975:116) oor “liggaam” by Paulus vind. Die begrip het by Paulus die omvattende betekenis (dui nie op ’n ‘onderdeel’ van die mens nie) van die konkrete mens. Ook Ridderbos vestig die aandag daarop dat dit dikwels in dieselfde betekenis as ‘vlees’ gebruik word. Hy skryf die volgende: “... ‘body’ and ‘flesh’ ... are not thought of as the external ‘constituent part’ of man, as the material casing of the real, inner man, but rather denote man himself according to a certain mode of existence ... Paul frequently speaks of the body as the concrete mode of existence, co-extensive with man himself.” (Hierna gee Ridderbos verskillende teksverwysings.) Daarna beklemtoon hy nog (p. 117) dat die *hele* mens liggaam *is* – nie ’n liggaam *het* nie. Ook Vonk (1963:109, 110 en verskeie plekke in Vonk, 1969) toon aan dat ‘liggaam’ op die hele mens in sy konkrete verskyning dui.

3.4.2 Die ‘wêreldsheid’ van die mens

In hierdie verband is dit belangrik wat Fowler (2004:19-25) oor die “worldliness” van die mens skryf. Ons aardsheid is deel van die goeie manier waarop God ons geskep het. Om dit te probeer ontvlug sou dus beteken om ons menswees te verag. Die kern van Adam en Eva se sonde was juis om weg te breek van hul aardse bestaan om soos God te kon wees (Gen. 3:5).

Adam is egter uit die aarde gemaak (vgl. Gen. 2:19). Dit is dus *in* hierdie wêreld en nie *daarbuite* nie waarin ’n mens moet leef. Ons kom nie nader aan God hoe minder ons in hierdie wêreld betrokke is nie!

Die *sondige* wêreld mag nie met God se (aardse) skepping geïdentifiseer word nie. Daar bestaan dus 'n wêreldsheid (sondigheid) wat ons moet *vermy* maar ook 'n wêreldsheid (kreatuurlikheid) wat ons moet *bevestig*.

In dié verband wys Fowler op die betekenis van Christus se opstanding uit die dood. Hierdie groot gebeurtenis is God se erkenning en bevestiging van ons menswees. “In that event God affirmed the glory of being human in all the fullness of the bodily human existence ... When Jesus Christ rose it was not an ethereal spirit that rose but a human being. He did not leave his body in the grave. It was specifically the human body that rose never to perish. God the Son came to earth to share our bodily existence, not just for a period of thirty-odd years, but forever ... Jesus Christ did not come to deliver us from our humanity. He came to rescue our humanity from sin so to that we are free to be fully human” (Fowler, 2004:24,25).

3.5 Die betekenis van die woord “vlees” (basar in die OT en sarx in die NT)

Soos by die ander Bybelse begrippe, kan ook *basar* en *sarx* heelwat betekenis hê.

3.5.1 “Vlees” in die Ou Testament

Helberg (1953:64-69) onderskei nie minder as sewe betekenis nie. Die belangrikste is egter dat die begrip nie (soos by die digotomiste) 'n laere *deel* van die mens aandui nie, maar die *hele* mens vanuit 'n *bepaalde hoek* besien. Die vlees van die mens karakteriseer hom/haar as broos, verganklik en sterflik. *Basar* teken dus die hele mens vanuit die gesigspunt van sy swakheid in vergelyking met God se almag en onsterflikheid.

3.5.2 “Vlees” in die Nuwe Testament

Volgens Lindijer (1952:7,8) kan hoofsaaklik twee betekenis van die woord *sarx* by Paulus onderskei word: (1) as vlees, liggaam, die hele mens en (2) as die sondige mens. Die woord dui dus by Paulus nie alleen op die mens se broosheid en verganklikheid nie, maar ook op sy onmag om te lewe soos God dit wil hê. Wat Schep (1964:31) van die eersgenoemde betekenis skryf, is belangrik: “There is ... nothing wrong with flesh as such ... either before or after the fall ... when it is involved in sin, it is man himself who sins ... he is the real culprit, not his flesh as such.”

3.5.3 Vlees teenoor Gees

In die tweede betekenis word ‘vlees’/‘vleeslik’ dikwels gestel teenoor ‘gees’/‘geestelik’ (vgl. Gal. 5:17). Dan gebeur dit egter nie in

digotomistiese sin nie. Janse (1938:104, 105) verduidelik soos volg: “Vleeslik” beteken in die Skrif om op jouself te vertrou, om jou eie bouse hart te volg, om in opstand teen God te leef. “Werke van die vlees” is nie alleen (liggaamlike) sondes soos owerspel nie, maar sluit afgodediens, towery, vyandskap, twis, ens. in (vgl. Gal. 5:20).

Daarteenoor beteken “geestelik” in die Bybel om deur die Heilige Gees op die pad van gehoorsaamheid aan God gelei te word. Om “werke van die Gees” te doen, beteken dus nie om net met sogenaamde ‘geestelike’ dinge besig te wees nie. Dit beteken heel konkreet dat jy jou beroep goed beoefen; jou beursie oopmaak vir God se werk; barmhartigheid aan behoeftiges bewys; na jou eie gesondheid omsien, ens.

3.6 Die betekenis van “stof” (aphar in die OT)

In die lig van die oer-oue dualistiese denke se onderskeid tussen gees en stof, is dit te verstane dat dié Bybelse begrip ook meestal verkeerd verstaan is, nl. as die laere gedeelte van die mens (ongeveer dieselfde as sy liggaam). Kuitert (1963/1964:39) noem dit egter weereens ’n karaktertrek van die *totale mens*. Verder vestig hy ook die aandag daarop dat in Genesis 2:7 nie staan dat God die *liggaam* uit die stof van die aarde gemaak het nie, maar dat hy die *mens* daaruit geskep het.

Dat die mens – *adam* (mens) en *adamah* (aarde) hoort bymekaar – uit die bestanddele van die aarde gemaak is, beteken in die Ou Testament verder (net soos in die geval van *basar*) dat die mens nietig en broos is. *Aphar* word dan ook met dood en rou verbind. (’n Bekende teken van rou was daarom om stof op jou kop te gooi.)

3.7 “Gees” (ruagh in die OT en pneuma in die NT) se betekenis

Scheepers (1960) wy ’n lywige proefskrif aan hierdie begrip. Weereens bevat ook hierdie Bybelse begrip ’n verskeidenheid betekenis, soos die setel van emosies, lewe, krag, asem. Samevattend sê Scheepers (1960:91) daarvan “... dit is daardie onsigbare en onliggaamlike deel van die mens wat die beginsel van sy lewe en beweging ... is”. (Wanneer hy egter sê dat die gees van God af kom en by die dood na Hom terugkeer, klink dit vir die outeur na onbybelse semi-mistiek.)

3.7.1 Die hele mens

Terwyl Scheepers soms nog die indruk skep dat die menslike gees ’n afsonderlike komponent van die mens sou wees, sê Pop (1958:14) “... die geest van de mens is *de mens zelf* als levend, denkend, agerend, reagerend, plannen makend, besluit nemend ... wezen”. En Kuitert (1963/1964:45) voeg

daaraan toe: “Iemand heeft *roeah*, maar hij is tegelijk zozeer getypeerd door z'n *roeah* dat we zijn *roeah* in vele gevallen mogen lezen als: *hijzelf*.”

3.7.2 *Betekenis in die Nuwe Testament*

Wat die Nuwe Testamentiese begrip *pneuma* betref, maak Waaning (1939) net soos Scheepers onderskeid tussen die Gees van God en van die geskapene. In die skepping kan tussen bese geeste en die gees van die mens onderskei word. Wat die mens betref, het *pneuma* nie 'n eenduidige, maar 'n ryk geskakeerde betekenis. Hulle almal dui egter op die eenheid van die mens (vgl. Waaning, 1939:166; Crump, 1954).

Dit word later ook deur Ridderbos se studie bevestig wanneer hy skryf: “... there is no trace of the spirit as a supersensual divine principle inherent in man. Accordingly when Paul says ... the grace of God be with ‘your spirit’ (Gal. 6:18; Phil. 4:23; Phlm. 25), this means the same thing as ‘with you’ (Rom. 16:20; Eph. 6:24 *et al.*)” (Ridderbos, 1975:121). Ridderbos verwerp dus ook 'n trigotomistiese interpretasie (die mens bestaande uit die drie komponente, nl. liggaam, siel en gees).

3.7.3 *God gee die gees of lewe*

Maar wat maak 'n mens dan met tekste soos byvoorbeeld Psalm 31:6, Prediker 3:21 en 12:7; Lukas 23:46 en Handeling 7:59? Daar word tog duidelik gesê dat die mens se gees na God terugkeer of by jou dood gee jy jou gees aan God oor. (Vgl. ook die uitdrukking “hy het die gees gegee”.)

Volgens Vonk (1963:121-125) sluit sulke uitsprake oor *roeah/pneuma* aan by wat reeds in Genesis 2:7 staan, naamlik dat God aan mense die lewe(-nsasem) gee en dit ook weer van hulle kan onttrek. Mense het hulle lewe aan God se Gees – die bron van alle lewe – te danke. (*Die Bybel* beskryf die mens immers altyd in sy verhouding tot God.) ‘Gees’ beteken dus gewoon lewe en nie iets *afsonderliks* wat by die liggaam (of stoflike gedeelte) *bygevoeg* word nie. (In Gen. 2:7 staan nie dat God die *liggaam* uit stof geskep het nie en toe die gees/siel *daarby gevoeg* het nie, maar dat Hy die *mens* gemaak het en dat die mens sy lewensasem van God ontvang het.) Christus (Luk. 23:46) en Stefanus (Hand. 7:59) gee by hulle dood hulle gees, dit wil sê hulle lewens, oor aan God wie dit gegee het.

3.8 *Hart (leb/lebab in die OT en kardia in die NT).*

Wat Paulus betref, sê Ridderbos (1975:119) dat die hart vir hom die kern van die menslike bestaan is: “The heart of man is the real center of his being.” Von Meyenfeldt stem saam, maar bied in drie verskillende geskrifte nog veel meer oor hierdie belangrike Bybelse begrip.

3.8.1 *Die hart as die representatiewe*

Von Meyenfeldt (1950) se proefskrif oor die begrip ‘hart’ in die Ou Testament onderskei eerstens tussen die begrip ‘hart’ nie by die mens nie (by God, diere en in ruimtelike sin) en dan onderskei hy by die mens twee betekenisse: die nie-religieuse en die religieuse gebruik daarvan.

In nie-religieuse sin word die woord ook in verskillende betekenisse gebruik, soos byvoorbeeld in biotiese, emosionele, noëtiese en etiese konnotasies. Die karakteristieke betekenis van die hart is egter die representatiewe. Daarom dui dit nie op ’n liggaamlike of geestelike ‘deel’ van die mens nie, maar dit verteenwoordig die hele mens.

Die representatiewe kan wel onderskei word, maar kan nie geskei word van dit wat dit verteenwoordig nie. Die totaliteit van die mens word daarin saamgetrek. Die hart is dus nie die ‘dubbelganger’ van die mens nie (vgl. Von Meyenfeldt, 1950:152). Elders sê hy: “Het hart is niet een reductie van de mens tot een kern waarvan de bast – het lichaam – vrij gemakkelijk kan worden losgespeld” (Von Meyenfeldt, 1951:63). Nog later herhaal hy weer dat die hart van die persoon as geheel onderskei kan word maar nie geskei nie. “Man is like a world with deepenings. He who is able to penetrate into the deepest depth (the heart) comes to know himself thoroughly” (Von Meyenfeldt, 1964:51).

Aan die einde van sy proefskrif vat hy die voorafgaande só saam: “... the fundamental meaning is not to be sought in the heart in the biotic sense as the restless, beating organ ... *leb (lebab)* in the Old Testament is the nucleus of something, in the sense of the most important constituent in which it is completely represented” (Von Meyenfeldt, 1950:221).

Hierdie betekenis kan ons ook vandag nog goed verstaan. As ’n mens jou hart vir iemand gegee het (bv. by ’n verlowing), het jy jouself heeltemal vir die persoon gegee.

3.8.2 *Hart en siel vergelyk*

Hierbo is reeds aangedui dat die siel op die konkrete mens dui. Von Meyenfeldt (1964:55) vergelyk die twee begrippe soos volg: “... ‘heart’ is man *properly* speaking, and ‘soul’ is man *concretely* speaking”. Of soos volg: “... ‘heart’ is man in a nutshell, the whole man, not only the seat of his activity, but its summary. The ‘soul’ is the whole man in his full concrete development, his total appearance”.

3.8.3 *Die religieuse betekenis van ‘hart’*

Van die ongeveer 854 keer wat die woord ‘hart’ in die Ou Testament gebruik word, word dit 318 keer in ’n tweede (religieuse) betekenis gebruik. Stelling 1 van Von Meyenfeldt (1950) se proefskrif lui dan ook dat

“hart” in die Ou Testament sy diepste sin as brandpunt van die religie bereik (vgl. ook Von Meyenfeldt, 1964:51).

Hy verduidelik soos volg: Die hart is die eintlike mens en “de religie grijpt de mens in zijn eigentlijke bestaan aan ... U kunt zeggen: wilt ge de mens verstaan, dan moet ge hem in zijn religie kennen; maar u zou ook kunnen zeggen: wilt u de mens verstaan, dan moet ge zijn hart kennen” (Von Meyenfeldt, 1951:59).

Hy stel dit later nog duideliker: “Religion is not a certain capacity. It is the relationship between God and man in which man is engaged from his innermost parts to his fingertips. It takes hold of man in the deepest and at the same time broadest sense possible ... Religion is not one of man’s many capacities. No, religion is a matter of the authentic, unadulterated man; in other words: religion is a matter of the *heart*” (Von Meyenfeldt, 1964:52, 53).

Hierdie religieuse betekenis van die hart word ook bevestig deur Vollenhoven (vgl. 1992:186) en deur Becker (1950:12), wat die hart die sentrale orgaan van die ware diens van die Here noem. Pop (1958:215-221) kom tot dieselfde konklusie. Hy wys daarop dat dit van kardinale belang is wie oor ’n mens se hart beheer voer, want wie iemand se hart besit, besit hom heeltemal. Jou hart moet daarom streng bewaak word. “Wees versigtig wat in jou hart omgaan, want dit bepaal jou hele lewe” (Spreekw 4:23, vgl. ook Matteus 15:18-20).

3.9 Die Bybel met nuwe oë gelees

Lesers wat tot dusver ’n digotomistiese mensvisie as vanselfsprekend Bybels aanvaar het – baie Bybelvertalings moet ’n deel van die skuld dra – sal in hierdie stadium talle vrae oor die voorafgaande hê. Die belangrikste vraag sal seker wees hoe ’n mens dan die talle Skrifgedeeltes wat vroeër met ’n digotomistiese bril gelees is, moet verstaan. Leer die Bybel nie tog op sulke plekke dat die mens ’n tweeledige wese is nie?

Die lengtebeperking van hierdie artikel laat dit nie toe om hier op sulke Skrifgedeeltes in te gaan nie – dit regverdig ’n afsonderlike artikel en selfs boek. Twee voorbeelde van hoe die belangrikste tekste (wat gewoonlik as bewyse vir ’n digotomistiese mensvisie aangevoer is) met nuwe oë gelees kan word, kan voorlopig hier genoem word om die geïnteresseerde leser te help. Hulle is die reeds genoemde werke van die teoloog Vonk (1963 en 1969) en die werk van ’n Christelike filosoof, Popma (1961:190-235).

Laasgenoemde skrywer lewer onder andere skerp, Bybelse kritiek op antwoord 57 van die *Heidelbergse Kategismus* (Sondag 22) wat soos volg

antwoord op die vraag watter troos die opstanding van die *liggaam* (let wel: nie die *mens* nie) bied: “Dat nie alleen my siel na hierdie lewe dadelik tot Christus, sy Hoof, opgeneem sal word nie, maar ook hierdie selfde liggaam van my, deur die krag van Christus opgewek, weer met my siel verenig en aan die heerlike liggaam van Christus gelykvormig sal word.” Gesien die tyd waarin die Kategismus ontstaan het (gereformeerde skolastiek), is so ’n digotomistiese bewoording verstaanbaar, maar tog nie vandag meer in die lig van nuwere insigte oor God se Woord aanvaarbaar nie. Ook hoe ons die Bybel lees, moet voortdurend getoets en gereformeer word!

4. Die resultaat

Soos verwag kon word, kan (omdat die Skrif nie ’n wetenskaplike handboek is nie) elkeen van die Bybelse gegewens dus uiteenlopende betekenisse hê. As dit sterk vereenvoudig word, kan die hoofkontoere van die Bybelse visie op die mens egter soos volg saamgevat word.

4.1 Die kernbetekenis van die afsonderlike begrippe

‘Siel’ dui op die mens as lewende wese. ‘Liggaam’ dui op die mens in sy konkrete, aardse gestalte. ‘Vlees’ dui op die mens as broos, verganklik, sterflik. (Soms dui dit ook op die mens as sondige wese.) ‘Stof’ het ongeveer dieselfde betekenis as vlees. ‘Gees’ dui op die lewe wat die mens van die Heilige Gees ontvang en (by sy dood) weer in God se hand oorgee. ‘Hart’ is die kern of religieuse brandpunt van die mens, die ‘sentrum’ waarin sy hele menswees saamgetrek en verteenwoordig is en van waaruit die rigting van sy hele lewe bepaal word.

4.2 Nie struktuur nie maar rigting

As tweede konklusie word die hipotese aan die begin (vgl. subafd. 1.5 hierbo) bevestig, naamlik dat die Bybel nie oor die samestelling van die mens handel of ’n struktuuranalise van die mens bied nie. Die verskillende begrippe belig die *hele* mens uit *verskillende hoeke* of perspektiewe en doen dit telkens in die lig van die religieuse *verhouding* (van afhanklikheid) *tot God* of ’n ander laaste sekerheid.

Anders gestel, sou ’n mens kon sê dat die klem in die Bybel op die *rigting* van die mens se lewe val en nie op die menslike *struktuur* (hoe presies die mens ‘saamgestel’ is nie). Die menslike struktuur moet (deur o.a. verskillende wetenskappe) bestudeer word. Omdat die menslike struktuur en rigting wel onderskei, maar nie geskei mag word nie, moet ons studie van die mens altyd *by* die lig van die Skrif gebeur. Die outeur beklemtoon ‘by die Lig’ om duidelik te maak dat ’n mens nie net Skrifuitsprake oor die

mens kan bymekaarmaak en dan 'n volledige mensbeskouing as resultaat verkry nie.

Die outeur se insiens is 'n wesenlike probleem van die verlede en die hede dat Christene van die veronderstelling uitgegaan het dat die Bybel aan ons sou openbaar hoe die mens struktureel 'inmeekaarsit'. Daarvoor moet 'n mens na God se skeppingsopenbaring luister.

4.3 'n Christelike filosofie se struktuuranalise van die mens

Die strukturele faset van menswees is in die Reformatoriese filosofie (waarvan D.H.Th. Vollenhoven, H. Dooyeweerd en H.G. Stoker die vaders in die vorige eeu was) deur middel van 'n modaliteitsleer uitgewerk. Daarvolgens vertoon die mens die volgende funksies: 'n aritmetiese, ruimtelike, kinematiese, fisiese, biotiese, psigiese, logiese, historiese, linguale, sosiale, ekonomiese, estetiese, juridiese, etiese en pistiese (die geloofsfaset). Die mens is dus 'n *multidimensionele* wese en nie bloot *tweedimensioneel* soos die digotomistiese mensvisies leer nie. Net so min is die mens – soos talle hedendaagse antropoloë beweer – 'n bloot chemiese-biologiese wese. Al sulke visies is reduksies van die ryk menslike bestaan.

Verder moet in gedagte gehou word dat die verskillende modaliteite of funksies net *fasette* van menswees is. Hulle mag dus nie as 'n laer *groep* (bv. die aritmetiese tot psigiese) teenoor 'n hoër *groep* (bv. die logiese tot pistiese) saamgevat word, sodat die mens weer uit twee *komponente* bestaan nie.

Daarbenewens onderskei 'n Reformatoriese antropologie wel struktuur (die dimensionele) van die religieuse rigting (die direksionele) sonder om hulle van mekaar te skei. Die religieuse gerigtheid (tot God of afgode) is fundamenteel en bepalend vir die verskillende dimensies van die mens se lewe (vgl. Vollenhoven, 1992:189 & De Graaff, 1979:108,109). Daar bestaan nie so iets soos neutrale denke of ekonomiese en juridiese handele nie. Al 'n mens se aktiwiteite is – selfs wanneer hy/sy nie daarvan bewus is nie – religieus gekleur.

4.4 Oorblywende vrae

Hierby is natuurlik nog nie naastenby alle vrae oor die mens beantwoord nie. Die basiese vertrekpunte van 'n Reformatoriese mensvisie sal verder in die verskillende vakgebiede uitgewerk moet word. Vir die gewone 'man in die straat' is 'n voor-die hand-liggende vraag, byvoorbeeld, wat van die mens na die dood word as daar volgens die Skrif (vgl. subafd. 3.3.3 hierbo) nie soiets soos 'n onsterflike siel bestaan nie. Is die beskouing van byvoorbeeld Vonk (1963 en 1969) aanvaarbaar? Dit is 'n belangrike vraag,

maar die antwoord daarop sal vir 'n volgende artikel moet wag.
Dit bring hierdie ondersoek by 'n laaste vraag.

5. Is 'n monistiese antropologie 'n verbetering op die digotomistiese?

Vroeër (vgl. subafd. 3.1 hierbo) is op die gevaar gewys dat 'n mens jou eie vooropgesette gedagtes oor die mens in die Skrif kan inlees en selfs 'invertaal'. Dit het ook duidelik geblyk in die geval van die tradisionele digotomistiese mensbeskouings. (Op verskillende plekke is die *Nuwe Afrikaanse Bybelvertaling* van 1983 in dié opsig 'n verbetering op die Ou Vertaling van 1933.) Die lastige vraag is nou tot hoe 'n mate dit nie ook maar die geval is met die talle skrywers wat in afdeling 3 hierbo hulle standpunte oor siel, liggaam, ens. gegee het nie. Is dit nie dalk 'n tendens om die eenheid van die mens te beklemtoon, sodat ook die Skrif volgens 'n monistiese paradigma gelees word nie?

5.1 'n Kontemporêre neiging tot monistiese mensvisies

Hoewel die meeste gewone Christene en teoloë nog steeds digotomistiese (sommige noem dit 'dualistiese') mensvisies huldig, neig veral natuurwetenskaplikes vandag na wat as 'monistiese' visies bestempel word. Aangesien die versamelwerk onder redaksie van Jeeves (2004) 'n goeie voorbeeld van dié tendens is, word dit hier kortliks bespreek om die vraag te kan beantwoord of 'n monistiese visie 'n verbetering op die dualisme inhoud of nie.

Verskillende skrywers in hierdie bundel toon aan hoe die fisies-chemiese samestelling van die mens van deurslaggewende belang vir die hele menswees is. Neurologies is byvoorbeeld vasgestel dat vermoëns wat vroeër aan die menslike siel/gees toegeskryf is, eintlik bloot die gevolge is van neurofisiologiese prosesse in die brein. Dit wys op die mens as 'n integrale eenheid. Daarom bevraagteken die meeste van die skrywers in hierdie werk die tradisionele digotomistiese en trigotomistiese mensbeelde. Volgens hedendaagse neurologiese en verwante navorsing is daar dus nie meer plek vir iets soos 'n afsonderlike 'siel' of 'gees' nie (vgl. bv. Jeeves, 2004:32, 33).

5.2 Moeilike vraagstukke

So 'n fisikalistiese mensvisie stel veral Christene voor moeilike probleme soos die volgende: Tradisioneel (in digotomistiese visies) is aanvaar dat sy/haar siel/gees die mens van die res van die skepping onderskei. Maar wat maak die mens anders as 'n dier wanneer iemand so 'n monisties-fisikalistiese visie voorstaan? Geld enige etiese norme nog vir die mens of

moet hy gewoon sy liggaamlike drange volg? Wanneer word 'n mens eintlik 'n mens? Hou hy/sy op om 'n persoon te wees in die geval waar sy breinfunksies (a.g.v. bv. 'n ongeluk of Alzheimer-siekte) aangetas is? Kan daar nog van lewe na die (fisieke) dood sprake wees?

5.3 Die voorgestelde 'oplossing'

Om sulke probleme te probeer oplos stel verskeie skrywers in die bundel van Jeeves (2004) *nie-reduksionistiese* fisikalisme voor. Anders as die gewone fisikalisme, wat die hele werklikheid tot die fisiese reduseer, wil hulle plek inruim vir iets wat hulle "mind", "spirit" of "souliness" noem. Hulle beskryf die mens dan as "embodied soul" of "embodied spirituality" (vgl. bv. Jeeves, 2004:74, 230, 245). Die invloed van die fisies-chemiese deel van die mens op sy 'gees' verklaar hulle as (wedersydse) wisselwerking (vgl. bv. p. 240, 245).

Nadat 'n mens die insiggewende boek deurgewerk het, bly egter die vraag of so 'n monistiese mensbeskouing dan nie maar op dieselfde as 'n digotomistiese neerkom nie. Is die skrywers van die boek nie inkonsekwent om monisme te bepleit en dan van 'n "embodied soul" (tog weer 'n tweeheid) te praat nie?

5.4 Ontologie bepaal antropologie

Die skrywers in Jeeves (2004) is egter nie inkonsekwent, indien 'n mens besef dat hulle mensvisie die uitvloeisel is van veel dieper ontologiese uitgangspunte nie. Vollenhoven se probleem-historiese metode (vgl. Vollenhoven, 1950, 2005a, 2005b; Bril, 2005) verduidelik dat tussen twee werklikheidsvisies onderskei moet word, naamlik die dualisme en monisme.

Dualiste beweer dat die verskeidenheid in die werklikheid tot 'n basiese tweeheid teruggevoer kan word: 'n transendente (meestal die goddelike) en 'n nie-transendente. (Die ontologie kan met 'n lyn voorgestel word wat die hoëre, transendente en die laere, nie-transendente skei.) Die implikasies van hierdie ontologie vir die mensbeskouing hang af van waar die grens tussen die transendente en nie-transendente getrek word. Vir sommige denkers besit ook die mens iets transedents, gewoonlik sy siel of gees. (Vgl. bv. die kreatianisme hierbo onder subafd. 2.2, wat leer dat God die siel as iets semi-goddeliks in die mens inskep.) Ander denkers leer weer dat die mens as geheel tot die nie-transendente wêreld hoort.

Teenoor die dualiste gaan die moniste van die oorspronklike eenheid van die werklikheid uit. Dan moet hulle egter 'n verklaring vir die groot verskeidenheid bied. (Die woord 'eenheid' veronderstel al 'n veelheid!) Volgens hulle ontstaan die veelheid as gevolg van afsplitsings uit die

oreenheid. (Diagramaties voorgestel: 'n punt waaruit een pyl 45 grade na bo wys en 'n ander pyl 45 grade na onder. Vgl. De Graaff, 1979:100.) In die geval van die mens is die hoëre dan meestal die siel/gees en die laere die fisies-liggaamlike.

'n Volgende vraag wat beantwoord moet word, is wat die verhouding tussen die hoëre en laere gedeelte by die mens is in die geval van beide dualistiese en monistiese ontologieë. In die geval van laasgenoemde onderskei Vollenhoven onder andere die prioriteitsleer, wat leer dat die siel die liggaam beïnvloed; die parallisme wat van mening is dat die twee onafhanklik van mekaar funksioneer; die wisselwerkingsteorie, wat wedersydse wisselwerking tussen siel en liggaam aanneem. Sommige skrywers in die boek van Jeeves is voorstanders van laasgenoemde tipe antropologie.

De Graaff (1979:104) het dus gelyk as hy sê dat sowel dualistiese as monistiese ontologieë op die ou einde tot 'n tweedeling in die mens lei. Die antwoord op ons vraag (of 'n monistiese mensvisie beter as 'n digotomistiese is) is dus negatief.

5.5 Die mens vanuit 'n Bybelse werklikheidsvisie of filosofiese ontologie

Om 'n geldige mensvisie in die lig van die Skrif uit te bou, kan daar dus nie volstaan word met 'n blote semasiologiese studie van sekere Bybelse begrippe nie. Daarvoor is 'n Reformatoriese lewensvisie en filosofie nodig.

In plaas van die eenfaktorontologie (van die monisme) en die tweefaktorontologie (van die dualisme), stel Vollenhoven by die lig van die Skrif sy eie driefaktorontologie. In lyn met Genesis 1 vers 1 onderskei hy nie net tussen God en die skepping nie. Ook God se skeppingsordeninge is eiesoortig, hulle geld vir stof, plant, dier en mens. Tussen God, die skepping en sy wette vir die skepping is daar 'n radikale onderskeid, maar ook nou verband. In die skepping self is daar 'n groot verskeidenheid (vgl. bv. die modaliteitsleer). So 'n breë werklikheidsvisie lei ook tot 'n totaal ander visie op die mens as die tweedimensionele perspektief van sowel monisme as dualisme.

Daarbenewens is die mens – die enigste van al God se skepsele – na die beeld van God geskape (Gen. 1:27) en moet hy (na die sondeval) ook na die beeld van Christus vernuwe word. Tot hoe 'n mate die mens God se beeld vertoon, hang af van die *rigting* van sy lewe, dit wil sê of hy/sy leef in gehoorsaamheid aan God se sentrale liefdesgebot op alle terreine van die lewe of nie (vgl. Vollenhoven, 1992:187,202).

Hoe hierdie nuwe mensvisie meer volledig daar uitsien, kan egter nie hier uiteengesit word nie – dit regverdig 'n afsonderlike artikel.

Bibliografie

- BECKER, J.H. 1942. Het begrip “nefesi” in het Oude Testament. Proefskrif. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- BECKER, J.H. 1950. Het begrip “hart” in het Oude Testament. *Gereformeerd theologisch tijdschrift*, 50:10-18.
- BERKOUWER, G.C. 1962. *Man; the image of God*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans.
- BOTTERWECK, G.J., RINGGREN, H., (Eds.) 1977-2007. *Theological dictionary of the Old Testament*. (Vol. 1-15.) Grand Rapids, Michigan: Eerdmans.
- BRIL, K.A., (Ed.) 2005. *Vollenhoven's problem-historical method; introduction and explanations*. Sioux Center, Iowa: Dordt College Press.
- CRUMP, F.J. 1954. *Pneuma in the Gospels*. Washington, DC: The Catholic University of America Press.
- DE GRAAFF, A.H. 1979. Towards a new anthropological model. In: Kraay, J. & Tol, A., (Eds.). *Hearing and doing; philosophical essays dedicated to H.E. van Runner*. Toronto: Wedge Pub. Foundation. pp. 97-118.
- FOWLER, S. 1991. *A Christian voice among students and scholars*. Potchefstroom: Institute for Reformational Studies.
- FOWLER, S. 2004. *On being human; towards a biblical understanding*. Melbourne/Kitale: Amani Educational Services.
- GLAS, G. 1996. Filosofiese antropologie. In: Van Woudenberg, R., (Red.) *Kennis en werkelijkheid; tweede inleiding tot een Christelijke filosofie*. Amsterdam: Buyten & Schipperheijn. pp. 86-142.
- GOUSMETT, C.J. 1993. *Shall the body strive and not be crowned? Unitary and instrumentalist anthropological models as keys to interpreting the structure of Patristic eschatology*. D.Phil. dissertation. Dunedin: University of Otago.
- GREEN, J.B. 2004. What does it mean to be human? In: Jeeves, M., (Ed.). *From cells to souls – and beyond; changing portraits of human nature*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans. pp. 179-198.
- HELBERG, J.L. 1953. 'n Semasiologiese studie van die woord “basar” (vlees) in die Ou Testament. Potchefstroom: Potchefstroomse Universiteit vir CHO.
- JANSE, A. 1938. *Von idolen en schepselen*. Kampen: Kok.
- JEEVES, M., (Ed.) 2004. *From cells to souls – and beyond; changing portraits of human nature*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans.
- KITTEL, G., (Ed.) & BROMILEY, G.W., (Transl.). 1964-1974. *Theological dictionary of the New Testament*. (10 vols.) Grand Rapids, Michigan: Eerdmans.
- KUITERT, H.M. 1963/64. Mens en lichaam in de Heilige Schrift. *Vox theologica*, 34:37-50.
- LINDIJER, C.H. 1952. *Het begrip “sarx” bij Paulus*. Assen: Van Gorcum & Co.
- PEDERSEN, J. 1940. *Israel: its life and culture*. (2 vols.) London: Milford.
- PITKEN, R.E., (Ed.) 1976. *Theological dictionary of the New Testament*. Vol. 10: Index. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans. *Sub voce* the following: *body* (6:166-167, 7:1024-1094); *dust* (9:472-279), *flesh* (7: 98-151); *heart* (3:605-61, 7:548-559); *image* (2:381-397; 5:191-198), *immortal* (3:22-25; 9:93-106); *spirit* (6:332-451); *soul* (9:608-660).
- POP, F.J. 1951 & 1958. *Bijbelse woorden en hun geheim*. 2 dele. 'sGravenhage: Boekencentrum.
- POPMA, K.J. 1961. *Levensbeschouwing; opmerkingen naar aanleiding van de Heidelbergse Catechismus*. Deel 3. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn.
- RIDDERBOS, H. 1975. *Paul: an outline of his theology*. Grand Rapids, Michigan: W.B. Eerdmans.

- SCHEEPERS, J.H. 1960. *Die Gees van God en die gees van die mens in die Ou Testament*. Kampen: J.H. Kok.
- SCHEP, J.A. 1964. *The nature of the resurrection body; a study of Biblical data*. Grand Rapids, Michigan: Eerdmans.
- SNYMAN, W.J. 1961. Lewe, dood en onsterflikheid in die Nuwe Testament. *Koers*, 28(10):417-429, April.
- TEN BOOM, W. 1948. *Oud-Testamentiese kernbegrippen*. Amsterdam: Uitgeversmaatschappij Holland.
- THUIJS, R.W. & DE VALK, G. 1951. *Lichamelijkheid; wijsgerige beskouwingen*. Utrecht/Brussel: Het Spectrum.
- VAN DER WALT, B.J. 2006. Postmodernistiese opstandings(on)geloof? *Koers*, 71(2,3,4):643-649.
- VAN PEURSEN, C.A. 1958. Schepping en lichaaamlikheid. *Kerk en teologie*, 9:96-110.
- VAN PEURSEN, C.A. 1970. *Lichaam, ziel, geest*. Utrecht: Bijleveld.
- VOLLENHOVEN, D.H.Th. 1950. *Geschiedenis der wijsbegeerte*. Franeker: Wever.
- VOLLENHOVEN, D.H.Th. 1992. Problemen rondom de tijd (1963); Problemen van de tijd in onze kring (1968). In: Tol, A. & Bril, K.A., (Reds.) *Vollenhoven als wijsgeer; inleidingen en teksten*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn. pp. 160-211.
- VOLLENHOVEN, D.H.Th. 2005a. *De probleemhistorische methode en de geschiedenis van de Wijsbegeerte*. Bril, K.A. (Red). Amstelveen: De Zaak Haes.
- VOLLENHOVEN, D.H.Th. 2005b. *The problem-historical method and the history of philosophy*. Bril, K.A. (Ed). Transl. by J. de Kievit, S. Francke, G. Friesen & R. Sweetman. Sioux Center, Iowa: Dordt College Press.
- VON MEYENFELDT, F.H. 1950. *Het hart (leb, lebab) in het Oude Testament*. Leiden: E.J. Brill .
- VON MEYENFELDT, F.H. 1951. Enige algemene beskouwingen, gegrond op de betekenis van het hart in het Oude Testament. In: Zuidema, S.U. & Popma, K.J., (Reds.) *Wetenschappelijke bijdragen door leerlingen van Dr. D.H.Th. Vollenhoven*. Franeker: T. Wever. pp. 52-67.
- VON MEYENFELDT, F.H. 1964. *The meaning of ethos*. Hamilton, Ontario: The Association for Reformed Scientific Studies.
- VONK, C. 1963. *De voorzeide leer*. Deel 1b (Leviticus). Barendrecht: Drukkerij "Barendrecht".
- VONK, C. 1969. *De doden weten niets*. Franeker: T. Wever.
- WAANING, N.A. 1939. *Onderzoek naar het gebruik van "pneuma" bij Paulus*. Proefschrift. Amsterdam: Vrije Universiteit.